

B 21366

B 21366

MS 466

Lm-1983/43

A gyulafehérvári Codex Aureus.

Lehetetlen Gyulafehérvárt, ezt a nemzeti kultúra számára szinte elveszett, kicsiny várost végigjárni a multnak erős emlékezései nélkül. Az a szerény élet, ami itt tenyészik, erős, nagy kulturáknak késői, gyöngye hajtása. Ami nagyszerű, az inkább a múlté.

A székesegyház százados, komoly, falai amint reánk bámulnak sűrű kőszemeikkel, melyek már Hunyadi is látták és a Barátot, aki két világhatalom közé ékelődve is tudott nemzeti politikát csinálni — és azt a gyászos, szép özvegyet, a kit idetemettek s azután másokat, fosztogató németet, durva törököt — csupa beszédes tanú egy erős multnak. A vén torony, melynek láttára Rogerius mester megkönnyebbült egy percre s a melyet magyar ágyugolyók bontogattak sok század mulva, ékesszavú szónoka a nemzeti történelemnek.

A kicsiny múzeum, mely kétezer évnek itt elszórt emlékeivel töltekezik, milyen hangos lenne, ha benne minden kő megszólalna, — ha egy-egy kőajak, mit római művész véselt, beszédre nyílnék s a sok elvásott, megzöldült pénzdarab elmondhatná, kinek a kezén fordult meg! De még abban a halotti csendben is eléggé hangosan szól értő fülekhez a múzeum számtalan darabja.

S az egyszerű karzati szoba a Batthyány-könyvtár nagy terében, hogy megrohanja a lelket történelmi emlékezéssel! A láncok, melyek félezer esztendeje a Szepességen csörögtek egy-egy könyvesház polcán, a régi, fatáblás codexek mintha nem is lennének olyan kietlenül ódonak! Amint kinyílnak a kopottas könyvek s előragyognak a Missale Strigoniense gyönyörűség és iniciáléi, mintha megelevenednék a csukárdi temető s a pozsonyi kripta s előlépnének a csodáskezű Henrik mester s Imrefia János kanonok alakjai a csöndesség, nagy nyugalomból s velük mintha megmozdulna minden mesteri kezű írója, miniatora annak a sok codexnek, melyek most olyan békeséges rendben sorakoznak egymás mellé. Milyen tarka képe lenne a nagy könyvtárnak, ha az a sok codex-

író, kikel száz meg száz esztendő s ezernyi kilométer választott el, mind egybegyülne! Minő érdekes társaság alakulna ki az igaznak és szépnek eme régi barátaiból!

Mindnyája vonzó lenne, de egy kiválóképpen érdekelné: aki a *könyvtárnak s az országnak legrégebbi könyvén*, legdiszesebb legértékesebb codexén, aranybetűkkel ragyogó, színekben pompázó kéziratán remekelt. A következő sorokat a Batthyány-könyvtár legnagyobb kincsének: a *Codex Aureus*-nak és mesterének szenteljük.

I.

A gyulafehérvári Codex Aureus vörösesbarna, borjubőr-kötésű, vörösmetszetű kéziratós foliáns. Szüette bekötési táblái s rajtuk az aranyos, préselt virágdisz, a Batthyány könyvtár számos más kötetével együtt, bécsi származásra vallanak. Migazzi biboros könyvesházában voltak hasonló kötésű könyvek. A kötés hátulsó részén a virágdisz közé foglalva e szavak olvashatók:

E v a n g e l i

M. S.

Evangelium Manuscriptum. A kézirat 111 pergamenlapból áll. Elül-hátul két-két papírlap védi, melyek a Codex újabb kötésével egykorúak.

A száztizenegy hártyalap tizenöt quaternióba¹⁾ van beosztva. A quaterniók javarésze teljes, nyolc lapos. Kivételt képez az első és második hat-hat lapos quaternio, az összesen öt lapból álló harmadik quaternio (Sz. Máté képe van a binio elé ragasztva), továbbá a tizenegyedik quaternio, melynek nyolc lapjához elől Sz. Márk képe van illesztve s végül az utolsó, mely csak öt lapból van összerakva.

A pergamenlapok gondosan simított, majdnem teljesen hibátlan, juhőrből kikészített levelek. Nem oly finomak, mint a VII század előtt megírt codexek lapjai, de erősek, épek, úgy, hogy az ember a kézirat láttára önkéntelenül is igazat ad Johannes Tritheimius, sponheimi apátnak, aki a XV. század végén magasztalva mondja: „Scriptura . . si *membranis* imponitur, ad *mille annos*

¹⁾ Quaternio alatt szorosán véve csak a nyolc lapba hajtott négy nagy hártvalevből álló pergamenköteget értjük. »Quaternio dicitur, ubi sunt quattuor diplomata« határozza meg a dolgot egy kölni codex írója. L. Wattenbach: Das Schriftwesen im Mittelalter, 3. kiad., Leipzig, 1896, 177 old.

poterit perdurare.“¹⁾ Az erős, bár nem tulságosan vastag lapokon csak itt-ott tör át a másik oldal írása vagy maró ezüst festése. A felületükön elszórt apró lyukacsok a körző nyomai. Az író előbb gondosan kimérte a vonalaknak és kereteknek határait s csak azután vonta meg „ligniculus“-ával²⁾ a hártyalap mindkét oldalára szülő alig-alig látható vonalakat.

Két oldal kivételével a Codex anyaga fehér hártyalavél. Már amennyire fehérnek lehet mondani a százados használat során bizony meg-megfakult pergamenleveleket. A kézirat tizenharmadik quaterniojától kezdve szembetűnik az írás hasábjainak sötétebb, szürkés színe is. A betűk megrögzítésére szolgáló krétaanyagnak nyomai azok. Itt-ott egy-egy viaszcsepp látszik a pergamenlevelén. Talán annak a jele, hogy ünnepélyes alkalommal acolythusok állottak mellette égő gyertyával, miközben a szerpap az evangeliumot énekelte. A kivételes két oldal jórészt biborral van átfestve. Bár görög kereskedők századokon át közvetíttek biborral teljesen átíratott pergament, ez a két oldal mégsem vásári cikk. Ugyanazon levélnek három másik oldala fehéren maradt és írásra szolgált. Csak a Codex írása közben készítették ki e két oldalt biborfestéssel. A színes pergamen készítése különben sem volt a keletiek titka. Értettek hozzá a nyugati írók is. Wilfrid yorki érsekről (664—709.) olvassuk, hogy biborlapokra írta aranyos betűkkel a négy evangeliumot. Alcuinus, Nagy Károly híres tanácsosa, yorki tartózkodása idején tanulmányozhatta ezt az „inauditum miraculum“-ot, aminek az érsek életirója nevezi. S érdekes, hogy a 781. évtől kezdve, mikor Alcuin Bobbióban találkozik Nagy Károlylyal és elfogadja meghívását, egymásután több biborlapos díszes kézirat készül a frank uralkodó megbízásából.³⁾

A hártyalapok nagysága ma 367×268 mm. Eredetileg hosszabb

¹⁾ L. Wattenbach i. m. 452 old.

²⁾ A ligniculust a vonalak meghuzására használták a középkorban. A vonalzó, a regula, mellett huzott vonal mindkét oldalon látható volt. — Uncialis betűk nagyságának szabályozására, miként a gyulafehérvári Codexben is, kettős vonalat huztak.

³⁾ Meglepő a bécsi »Dagulpsalter« 25r. oldala biborfestésének megegyezése a gyulafehérvári Codex 18v. és 19r. oldalának bibor alapozásával. Annál tanulságosabb ez a tény, mert a Dagulpsalter legutóbbi ismertetője, Beer, meggyőződen bizonyítja e szép zsoltiáros könyvnek Nagy Károly korában — éppen Alcuinus hatása alatt — történt keletkezését. L. Monum. Palaeograph. Vindobon. I. Leipzig, 1910, 35. és köv. old. — és 19. t.

volt a kézirat. Ismételt bekötései alkalmával mintegy 22—35 mm.-t vágott le a könyvkötő kése lapjaiból. Legkirívóbb ez a kegyetlen munka a Codex két biborlapján, melyeknek felső részéből — a képek kereteinek kárvallásával — legalább 20 mm. hiányzik.

A lapok első csúcán írónnal irt, újabb keletű arabszámok láthatók. Az első számozás csak a lapokról szólt, de hamarosan elakadt, a második az oldalakat tünteti fel végig. Lehet, hogy régebben quaterniók szerint voltak a Codex lapjai számozva, mert a 94. oldalon négy függőleges vonal mintha a negyedik quaterniót jelezné. Ez a jelzés részben talál is, mert az a pergamenköteg az evangéliumi szöveget magukban foglaló quaterniók során csakugyan a negyedik.¹⁾

A kézirat szövege — kevés kivétellel — két hasábosan van megírva. Egy-egy hasábsban 31 (majd meg 30) sor foglal helyet.²⁾ A hasábok fölött — az evangelistát jelző — rövid két szó áll: „Secundum Matheum (Mattheum)“ vagy „Secundum Marcum“. Oldalról a concordans helyek római számai ragyognak, melyek közül élesen válik ki a kánonlapot³⁾ jelző, vörös szám. A ó-szövegségi idézeteket V formájú jelek kísérik a lapszálon; helyül — közel egy keresztforma s alább egy F betű látható: azoknak az evangéliumi szakaszoknak határjelei, melyeket vasárnap és ünnepnap felszoktak volt olvasni.

A szavakat csak ritkán választja el az író egymástól. A mondatok elválasztására szolgál az új mondat nagyobb kezdőbetűje s a mondat végén, a betűk felső részénél avagy közép magasságában álló pont. Vesszőt nem használt még a Codex írója. Kérdőjelül egy, a mi kérdőjelünkhöz hasonló, de ferdén álló vonal szolgál. Későbbi tulajdonosok számos más helyre tettek még egy-egy írásjelet, melyeket azonban a tompafényű v. szemcsés összetételű

¹⁾ Ez a körülmény azért említésre méltó, mert Chatelain ebben a VIII. század unciális Codexének jellemző sajátosságát látja. L. Uncialis Scriptura Codicum Latinarum. Pars Prior. Parisiis, 1901. 72 old.

²⁾ Nehányszor több sort szorít egy-egy hasábsba az író (32—35). Olyankor fordul ez elő, mikor a szakaszok nagy betűit az egész szöveg megelőzésével leírja, de számítása hibás lévén kénytelen a szöveg öt-hat sorát rendetlenül összeszorítani. L. pl. a 19, 79, 85, 93, 108. old.

³⁾ Eusebius Caesariensis, Ammonius példájára, fejezetekre osztotta az Evangéliumokat s a fejezetek számait tíz kánonba állította össze, hogy olvasó gyorsan megtalálhassa a többi evangelistáknál a megegyező részleteket, ha t. i. vannak olyanok.

arany tintán fel lehet ismerni s meglehetősen különböztetni az eredeti jelektől. Pontos vesszővel a most szokásos egyszerűbb formában nem találkozunk. Egyszer látunk egy, a karolingi korban használatos formát.¹⁾ Az Eusebeus kijelölte fejezeteket — a szokottnál is nagyobb kezdőbetűvei — következetesen új sorban kezdí az ró. Az evangéliumi szövegnek egy másik, Fortunatianustól (?) eredő, későbbi beosztása rögtön szembetűnik a fejezet pirosan irt első során.

Az a számtalan rövidítés, ami a XII. század után irt Codexek olvasását annyira megnehezíti, hiányzik még a Codex Aureusból. Igaz, hogy a gyulafehérvári Evangeliarium írója sem irt ki teljesen minden szót. A „nomina sacra“ régóta szokásos rövidítéseit ő is alkalmazza: DS DEUS helyett, DM DEUM helyett, DNS a DOMJNUS rövidítésére a görögös JHS, JHM, JHU, a JESUS név különböző eseteinek jelölésére egészen közönséges összevonások. Épen így használja a SPS SCS-t a SPJRJTUS SANCTUS helyett s a görögös XPS, XPJ, XPM formákat a Christus szó eseteinél. Egyéb szavakat is rövidítve ír le, pl. MAT (MATHEUS), MARC (MARCUS), CALCJAMTA (CALCJAMENTA) stb. A rövidítés jelölésére rendszeren vízszintes vonalat használ a hiányosan kiirt szó felett; máskor egy pontot helyez az utolsó betű után félbetű magasságban, pl. FJNJB. A szó alatti vonallal is találkozunk a 5^v. oldalon. A PSCRJPTUS szóban a P-nek lenyúló szárát metszi át a rövidítés jeléül egy aranyos vonal.

A betűk formálására arany tintát használt az író. A tinta hibátlan, ragyogó, szemcsének nyoma sincs benne. Nappal ma is élénken ragyognak ezek a régesrégén leirt betűk. A ki e Codexen dolgozott, mesterien tudta az arany tintát vegyíteni. Közben-közben megszakad az írás aranyos fonala s élénk piros színben ég egy-egy fejezet miniummal megirt bevezető sora vagy tompafényű ezüst capitalisok váltakoznak fényességes arany betűkkel. Sz. Márk evangéliumának bevezető soraiban, arany és ezüst alapon, fekete betűk sötétlenek — erősen kiemelkedve a ragyogó háttérből. Írtott egy-egy barnuló tintávaj írott szócska olvasható. Késő századok

¹⁾ Az a jel, mellyel a K. K. Hofbibliothek, c. 1861. az u. n. Dagulipsalteri umban s a trieri Adacodexben — a szövegnek ugyanazon helyén — találkozunk. A 19r. oldalon előfordul a pontosvessző még egy más' idommal kapcsolatosan is, de nem lehet eldönteni, milven közöttük az összefüggés.

emberei javították azokat be e a szövegbe, a kik már nem tudtak jól aranytintát keverni s a közönséges tintánál tartottak.

Valaki jó későn elkezdte miniummal és lazur graecummal (piros és kék színekkel) vonalazni a második oldal aranyos sorait. Talán ráunt, talán elültették ettől a kedvtöltéstől, mert szerencsére hamarosan abban hagyta. Az a néhány *kisbetűs* szó, melyeket a hasábok szélein, néhol meg épen a szöveg fölött látunk, mind-mind egy későbbi kor szöveg — javítgatásai.

A Codex eredeti szövege *nagybetűs*. *Capitalis elegans*¹⁾, *capitalis rustica*²⁾, első orban pedig *uncialis*³⁾ betűk ragyognak benne. A *capitalis elegans* csak a nagyobb kikezdések címeiben szerepel mintegy nyolcszor. Egész codexek megírására a VII. század óta különben sem volt használatos ez a betűforma. Traube⁴⁾ csak négy reánk maradt kéziratot tud felsorolni a IV.—VI. századból, mely a maga egészében *capitalis elegans*sal van megírva. *Capitalis rustica* a kánonlapokon, egy-egy fejezet végén s a hasábok fölött: az evangelisták jelzésére fordul elő. A codex betűinek zöme azonban *uncialis* betű. Szép, gondos, gömbölyded formák, melyek egy biztos kezű, jóízlésű mester nádtollából származnak. Olyan természetesek, olyan keresetlenek, hogy csak az *uncialis* írásban otthonos férfiú vethette azokat a hártyalapokra. Nem mesterkéltné utánzás ez, amit gyötrelmes gonddal végzett valaki, hogy hiven másolja el-múlt századok művészetét, hanem vérbeli foglalkozás, igaz, természetes írásmód.

Meddig tartott, míg ezek az aranyos *uncialis*ok az emberiség kezén kialakultak! Az a moabita kőfaragó, ki a Kr. e. IX. század közepén Mésa király emlékkövét véste-faragta, álmódta-e, hogy az igénytelen szemita betűknek ilyen szépséges ivadékaik lesznek?? Tény, hogy nagy útat jártak meg. Görög kereskedők eltanulják a phoeniciai kalmároktól a szemita abc-t s görög kézen formálódnak, szépülnek a szegényes betűk, míg végre a chalkisi gyarmatok révén eljutnak Rómába, ahol a III. századig kialakul belőlük a littera

¹⁾ L. a Krisztuskép verseit: „Quattuor ergo viros . . .“ (4. ábra.)

²⁾ L. a kilencedik kánonlap (1. ábra) szavai: „Canon sextus in quo duo. Finit canon VI. . .“

³⁾ L. Sz. Máté evangéliumának összefoglalását: „Incipit argumentum Matheus ex Judaea . . .“ (2. ábra.)

⁴⁾ Traube: Vorlesungen und Abhandlungen, I., München. 1909, 161 és köv. .

uncialis s a IX. századig igénytelen feketeségben, égő pirosban vagy aranyos ragyogásban hordozza a klasszikus világnak és a kereszténységnek szellemét. Természetesen nem mindenütt egyformán szép az uncialis betű sem. Az a 390 uncialissá írott kézirat, melyeket Traube i. m. ismertet¹⁾ számos különböző korból és kéztől ered. Gundohinus betűi az autuni papnevelő 751.-ben írt evangeliariumában²⁾ nagyon tökéletlenek Codexünk betűihez képest; viszont a X. század kézíratainak uncialisai³⁾ tulságosan tele vannak apró mellékvonalaikkal a gyulafehérvári Arany Codex mesterkéletlen, egyszerűen szép uncialisaival egybevetve.

Szembetűnő a különbség a VII. század végéről való Codex Amiatinus⁴⁾ energikusan vastag vagy a luccai Liber Pontificalis⁵⁾ elnagyolt betűi s kéziratunk arányos, gondos betűi között. Igen tömötten írta meg Codexünkhöz viszonyítva Liuthard Kopasz Károly aranyos zsoltáros könyvét⁶⁾. S a 60 uncialis kézirat közül melyeket Chatelain bemutat, alig egy néhányban mutatkozik igazi közeledés Codexünk írásához.⁷⁾

Nagyban hasonlít azonban a gyulafehérvári evangeliariumhoz a zürichi Alcuin-biblia, egy kézirat, mely 800 körül készült Toursban⁸⁾. Ha az U betű képzésében nem mutatkoznék eltérés, a szemlélő könnyen egy iskolából eredőnek tekinthetné a gyulafehérvári és zürichi codexet. Ugyanígy szembetűnő a közeledés a trieri Adacodex⁹⁾ első részének betűi s Codexünk írása között. Nem-

¹⁾ Az a sorozat, melyet Traube jegyzékének kiadója, Lehmann közzétett, nem tarthat a teljességre számot. Nagyon jól ismert nyugateurópai kéziratok hiányzanak belőle!

²⁾ *Evangeliariumnak* nevezzük azokat a könyveket, melyek a négy evangélium *teljes* szövegét tartalmazzák. *Evangelistariumnak* pedig a vasárnapi és ünnepi evangéliumok szakaszok gyűjteményét.

³⁾ L. például Sauerland-Haseloff: Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier. Trier, 1901. I. és köv. tábl. vagy a Codex Egberti egyik oldalának hasonmását Steiffens: Lat. Paläographie 2. kiad. Trier, 1909. 70. tábláján.

⁴⁾ L. Steiffens i. m. 21. tábl.

⁵⁾ L. Steiffens i. m. 48. tábl.

⁶⁾ L. Mon. Pal. Vindob. I. 1910. 36. old.

⁷⁾ Chatelain: Unc. Scriptura, 1.—60 tábl.

⁸⁾ L. Steiffens i. m. 46. és 47. tábl.

⁹⁾ L. Die Trierer Ada-Handschrift. Leipzig, 1889. 9. és 11. tábl.

csak az uncialis betűk általánosan jellemző tulajdonságaiban¹⁾, hanem apróbb, jelentéktelennek látszó dolgokban, pl. az U széles öblözetében, az N felső részét lezáró hajszálvékony, finom vonalban is találkozunk a két írás. Az Adacodexet azonban a betűk fogyatékosabb szépségén kívül még az L betű alsó részéből kifutó vékony, görbe vonal is megkülönbözteti első tekintetre a fehérváritól.

A zürichi és trieri codexhez való szemebetűnő hasonlatosság értékes útmutatással szolgál azonban a Codex Aureus korának és keletkezési helyének megállapítására. A zürichi biblia 800 körül Toursban keletkezett. A toursi apátság élén 796 óta Alcuin állott Ugyanaz a nagy ember, aki 782—796-ig az aacheni Schola Palatinának volt a vezetője. Ha nem téved Menzel²⁾, amikor az Adacodex paläographikus ismertetése során Aachenre mutat rá, mint a trieri codex megírásának helyére, akkor érthető, hogyan hasonlíthat a zürichi és trieri kézirat írásmódja egymáshoz és a gyulafehérvárihoz. Ugyanaz a mester ügyelt Aachenben a calligraphusok betűformáira, aki Tours kolostor iskoláját vezette és lendítette fel.

De a hasonlóság alapján indokolt az a következtetés is, hogy a gyulafehérvári aranybetűs kézirat Alcuinus valamelyik iskolájában vagy — ha Menzel véleménye nem tetszik — a zürichi, esetleg a trieri codex keletkezési helyén készült. Az alaposabb egybevetés azonban nem Tours-al hozza kapcsolatba Codexünket, hanem az Ada vagy helyesebben: a Godesscalc csoport keletkezési helyével. E codexcsalád eddig ismert tagjai: a Godesscalc evangelistarium (készült 783. áprilisa előtt)³⁾, a Th. Irwin birtokában levő evange-

¹⁾ Chatelain így határozza meg: „Uncialis scriptura, scilicet ea quam rotunditas litterarum, praesertim E, M, U a capitali scernit . . . » s hozzátehetjük: amelyet a H-nak a capitalistól eltérő képzése, továbbá a P, L, F és H betűknek kimagasló vagy lenyúló szárai jellemeznek. — A VIII. század uncialisainak jellegzetes sajátosságát Chatelain a H, L száranak felső részéhez járuló vonal növekedésében, az L-nek farkszerű végezetében, az R-nek fellüthő nagy öblözetében látja. Az M bal karéjvonala szinte záródik, az N ferde keresztvonása nem érinti eléggé a vonalak végét; a T-nek felső vonala jobbra-balra felfelé hajlik. Minthogy az L, N, T-re vonatkozó jellegzetességek nem találhatók fel Codexünkben, az a gondolat merülhetne fel, hogy a fehérvári kéziratot ki kell zárni a nyolcadik századból. Erre vonatkozólag azonban látékozottat Chatelain következő megjegyzése: »Attamen post renatas sub Carolo magno litteras imitatio exemplarium antiquorum mirabiliter successit ac talium vitiorum experts evasit.« L. i. m. Praefatio-ját és 72. old.

²⁾ L. Die Trierer Ada-Handschrift 9. old.

³⁾ Paris, Bibl. Nat. Nouv. acquis 1993 (illetve 1203.) Korábban Toulouseban volt.

liumos könyv (Oswego, New-York állam), Nagy Károly Bécsben levő 7soltáros könyve (az u. n. Dagulfpsalter, készült 795 előtt)¹⁾, a British Museum egyik aranyos evangeliariuma²⁾, a párisi Arsenal-könyvtárnak egyik kézirat³⁾, a trieri Adacodex⁴⁾, az abbevillei városi könyvtár biborra írt evangéliumos könyve (készült 814 előtt)⁵⁾, a soissons-i evangeliarium (készült 827 előtt)⁶⁾ s a Vatikánba került lorschei evangéliumos könyv második lele.⁷⁾ Mindezek a codexek bíbor- vagy fehér pergamenlapokra írt aranybetűs művek.⁸⁾ Közülök kettőnek: a Godesscalc evangelistariumnak s az Adacodexnek paläographikus rokonságát már Menzel⁹⁾ hangoztatta, Stefféns¹⁰⁾ pedig biztosra veszi. Ugyancsak Menzel¹¹⁾ figyelmeztet arra, hogy a soissons-i evangeliarium s a Harley. 2788. codex írás dolgában egymáshoz s az Adacodexhez szoros viszonyban állanak:

Az abbevillei és lorschei kéziratokat¹²⁾ Berger sorozza — másokra támaszkodva — ugyanazon codex csoportba, mely Nagy Károly korában készült s adományozás útján származott el a frank birodalom különböző híres kolostoraiba.¹³⁾ A gyulafehérvári Arany Codexről a nyugateurópai tudományos világ egyelőre csak sejtelem formájában szerzett tudomást. Beissel¹⁴⁾ tudja, hogy megvan

1) Wien, K. k. Hofbibliothek, c. 1861. Korábban Brémában volt.

2) London, Brit. Mus. Harleyan. n. 2788. Marquis Charrontól került Londonba.

3) Paris, Bibl. de l'Arseñal. n. 599.

4) Trier, Stadtbibliothek n. 22. Ugy látszik kezdettől fogva ott volt Trierben.

5) Bibl. d'Abbeville n. 1. Valamikor a Saint-Riquier apátság tulajdona volt.

6) Paris, Bibl. Nat. 8850. Századokon át a soissons-i apátság birtokában.

7) Roma, Bibl. Vat. Pal. Lat. n. 50. A reformáció idejéig Lorschban volt, onnan 1555. a rajnai választó fejedelem átvitette Heidelbergbe. 1623-ban pedig a heidelbergi könyvtárral (Bibl. Palatina) a Vatikánba került.

8) Több egykoru codex megnevezéséről le kell mondanom, mert nem látom még be a Godesscalc csoporthoz való tartozásukat.

9) Die T. Ada-Handschrift, 8. old.

10) Steffens, i. m. 45 táb. szövegében.

11) Ada-Handschrift, 9. old.

12) Berger: Histoire de la Vulgate, Paris, 1893, 267., 268. old.

13) Egyébként egy pillantás Blanchinus (Bianchini): Evangelium quadruplexének (Romae, 1749.) t. II. DLXXVIII. oldalára meggyőző arról, hogy a károlingi kor egyik értékes uncialis codexével van dolgunk a lorschei aranykönyvben.

14) Beissel: Gesch. der Evangelienbücher, Freiburg i. B., 1906., 179. old. jegyzet.

„valahol Ausztriában“, Haseloff¹⁾ néhány képét is ismeri. Többet azonban egyikük sem tud. Pedig a *fehértvári Arany Codex a lorsche evangeliarium elveszettnek hitt első része!* Ugyanazon codexcsaládnak tagja, amelyhez a fentemlített londoni, trieri, párisi stb. codexek tartoznak. Folytatása a vatikáni könyvtár Pal. Lat. n. 50. jelzetű kötete²⁾; legközvetlenebb rokonai pedig a trieri és soissons-i evangéliumos könyvek. Bizonyítja ezt az írás betűinek feltűnő hasonlóságán kívül, mely a Pal. Lat. n. 50.-hez, az Adacodexhez s vele a Godesscalc csoporthoz fűzi, számos egyéb körülmény.

A toursi Szentírások már alak dolgában is feltűnően eltérnek a Godesscalc csoporttól. A zürichi (480×370), bambergi (476×346), monzai (510×375), berni (455×355) kéziratok, melyeknek toursi származása kétségtelen, jóval nagyobbak avagy jóval kisebbek (Bibl. Nat. n. 17226., nagysága 275×190) mint a Godesscalc csoport kéziratai, melyeknek mostani nagysága is mind közel jár a gyulafehérvári Arany Codexéhez. (London, Harley. 2788., nagysága 365×245; Bibl. d' Abbeville, I., nagysága 350×320; Paris, Bibl. Nat. 8850., nagys. 360×260; Trier, Adacodex 365×245; Roma, Bibl. Vat. Pal. L. 50., nagysága 372×268; csak az Arsenal 599. sz. codexe kisebb: 266×185 mm.)³⁾.

Feltűnő* továbbá, hogy a toursi kéziratok egy-egy hasábján rendszeren 50—51 sor olvasható vagy nagyon kevés, kb. 21—26 sor.

A Godesscalc csoport codexei megegyeznek abban is, hogy hasábjaikon átlag 30—32 sor foglal helyet. Igaz, hogy e csoport régebbi tagjai még nem 32 sorosak. A Godesscalc evangelistarium s az Arsenalcodex hasábjain 28 sor látható. Az oswegói codexben 30 sorosak a hasábjak. *A gyulafehérvári codexben pedig éppenúgy,*

¹⁾ *Sauerland-Haseloff* i. m. 125. old. Haseloff *Neumann* dr. volt bécsi egyetemi tanártól szerzett valamelyes értesülést a Codex létezéséről. Neumann viszont az 1896-i orsz. kiállításon látta és fényképezte le a gyulafehérvári Arany Codexet.

²⁾ *Stevenson*: Codices Palat. Lat. Biblioth. Vat. I. Romae, 1886, 9. old. alig öt sort szentel e kézirat leírásának. Nem mond különben többet sem *Berger*, sem *Traube* i. m. *Falk* pedig (Beihelte z. Centralblatt für Bibliothekswesen. XXVI Leipzig, 1902. 56.) rövid ismertetésében tévesen a X. századba utalja a szép karolingi codexet. Sokkal jobban ismerteti D. *Giorgi* (Georgius): De liturgia Romani Pontificis. I. II. Romae, 1743. 135. old. s utána *Bianchini* i. m. 577.—581. oldalán. Beissel, Corssen, Haseloff stb. paläographikus szempontból nem méltatták a kéziratot.

³⁾ L. *Berger*: Histoire de la Vulg., 374. és köv. oldalain, továbbá *Beissel*: Vatikanische Miniaturen, Freiburg i. B., 1893, 10. old.

mint a Pal. Lat. 50.-ben 31—31 sor következik egy-egy hasábjában. A többi rokon kézirat már 32 soros.

Tanulságos egyébként az írásjelek összehasonlítása is. A rövidítések fölött, melyek átlag ugyanazon körben mozognak, mint a gyulafehérvári codexéi, a vékony, jobbról-balról határolt vízszintes vonal látható a Pal. L. 50.-ben, s az Adacodexben éppen úgy, mint Dagulf zsoltáros könyvében. Szent Máté bevezető soraiban a „FJLJJ ABRAHAM“ után az Adacodex írója ugyanazt a sajátos pontos vesszőt használja, mint a fehérvárié. Érdekes különben Codexünk 19^r. oldalának egybevetése az Adacodex azonos szövegű 16^r oldalával. A hasonlóság sokkal nagyobb, semhogy szó nélkül lehessen hagyni. Vagy önmagát kópiázta a fehérvári Codex írója könnyedén, kevesebb gonddal az Adacodexben, vagy közös tífintát használt a két író. A két nagy initiale „L“ és „J“ mindkét codexben megvan. Csakhogy az Adacodexé kisebb, egyszerűbb, tökéletlenebb, mint a gyulafehérvári codex raffináltan-gazdag vonalzású és dús színezésű két kezdő betűje. Az Adacodex írója, mintegy gondosan követte a fehérvári codex capitalis betűit, csak nem cifrázta annyira ki. A JHV XPI fölött azonban el nem mulasztotta a rövidítés jeleit ugyanúgy határolni, mint a fehérvári codexé,¹⁾ s ahol biborlapunk capitalis betűinek vége szakad, ő is ugyanazon pontozással szakítja félbe capitalis betűit, hogy a következő sorban uncialisokkal folytassa.

Ugyanez a meglepő hasonlóság Codexünk biborlapja (18^v. old.) s a Dagulfpsalterium 25r oldalának betűi között. A lap biborozásában, a keretezésben, a kereten kívül levő apró négyszögek hármasságos pettyezetében s végül a capitalis betűk ékes, sallangos cifrázatában ugyanaz a kéz remekelt, amely a gyulafehérvári Codex biborlapján dolgozott. Ha a bécsi zsoltáros könyv első zsoltárverseit Dagulf rajzolta, akkor Dagulf volt a gyulafehérvári Codex biborlapjának mestere is. S ha a lapkeretekhez tapadó négyszögek apró vörös pettyezése Dagulf írói jegye, akkor ő írta Nagy Károly zsoltáros könyvének kívül a gyulafehérvári Codex Aureus nagyobbik részét, továbbá az Adacodex négy quaternióját, ő dolgozott a sois-sonsi evangeliariumon s a Harley. 2788. jelzetű kéziraton is.

Ha

¹⁾ L. Ada-Handschrift, 11. tábl. Ezt a jelet használja különben Godes-scale is.

Feltéve azonban, hogy nem az írónak, hanem a művészi iskolának jele az a 3 miniumos apró petty, kétségtelen, hogy a bécsi zsolttáros könyvön is, Codexünkön is dolgozott Dagulf mester. S e kéznek munkája határozza meg a gyulafehérvári Arany codex keletkezési idejét. Dagulf Nagy Károly kortársa. Korábban lehetett talán még e tény fölött vitatkozni, de Beer érvelése óta! nem férhet kétség hozzá. A bécsi zsolttáros könyvet Nagy Károly íratta I. Hadrianus pápának ajándokul 795. előtt egy Dagulf nevű kalligraphussal, ki magát az ajánló vers végén meg is nevezi.

„Rex pie
Exigui famuli *Dagulfi* sume laborem

Dignanter, docto mitis et ore lege.“²⁾

Ugyanaz a Dagulf ez, akit tanítványa, Deodatus, következő szavakkal magasztal: „*Dagulfum*

Qui scit *bibliales mire proscindere* campos,

Ut domino digno verba decorę micent,

Et sic *multimodis ornare coloribus* illa,

Floribus ut variis prata micare putes.

Inter cuncta quidem veterum monimenta librorum

Precipue *psalmis* aurea verba fluunt.“³⁾

Arra a kérdésre, hogy Dagulf hol működött, egyelőre biztos választ adni nem lehet. Menzel az Adacodex keletkezési helyét az aacheni Schola Palatinában keresi, Berger támogatja őt e feltevésben. Janitschek Metz mellett érvel, Keuffer Trierért kardoskodik. Beissel nem idegenkedik attól a gondolattól, hogy Lorschban kezdték és végezték be az Adacodexet. Vajjon nem lehetne-e összeegyeztetni e feltevést Menzel korábban idézett megjegyzésével? Hátha Lorschban másolták az Adacodexet az oitani arany evangeliariumról?!⁴⁾ Legalább is az adacodex későbbi nagyobb részét!

De hol készült maga a lorsche aranyos kézirat? Nem Aachenben-e, ahol az időtájt híres schola volt, ahol Alcuinus szelleme termékenyítette meg a frank uralkodó udvarát, ahol meg volt a mód

¹⁾ Monum. Pal. Vindob. I. 1910. 36. és köv. old.

²⁾ Mon. Germ. Hist. Poetarum Lat. Medii Aevi, tom. I. pars. 1. Berolini 1880. 92. old.

³⁾ u. o. 93. old.

⁴⁾ Érdekes körülmény, hogy a VIII. század végén Richbod a lorsche apát és trieri érsek († 804.)!

1. ábra. A Codex Aureus 9. kánonlapja.

Merinus fjevelmeknek és egyházaknak adományokat több példányt (MPL CI 727 kv.)

is, a készség is a diszes kéziratok elkészítéséhez?) Az írás szépségéből és Dagulf nevéből azonban nem lehet megállapítani Codex Aureusunk keletkezési helyét. Ez a két adat csak föltevésekre jogosít.

Nem valószínű, hogy olyan jeles kalligraphus, mint Dagulf, valamelyik félreeső kolostorban remekelt volna a Hadrianus pápának szóló ajándékon s a többi diszes kéziron, melyeken a keznyoma látszik. Nem valószínű, hogy Nagy. Károly híres Scholája mellőzésével egy távoli kolostor lakóját bizza meg akár a zsolttáros könyv, akár más diszes kéziratok elkészítésével. Nem valószínű, hogy egyebütt a betűmintáknak, az ornamentális dísznek annyi példájával rendelkezettek volna, hogy az íráshoz szükséges arany és ezüst, a festékanyagoknak s a bekötésre szolgáló elefántcsontnak olyan bősége találtatott volna, mint Aachenben. 796-ig ott volt Alcuin, a művészi lelkű, tudós angolszász bencés, akinek tollából folyt a kéziratok díszére szolgáló számos vers, aki a Vulgata szöveg reformjának mozgató ereje, a képzőművészetek lelkes barátja, igazi irányító szellem — akár Nagy Károly tanácsában, akár a Schola Palatina élén. Aachenben megvan a kedvező, sőt a legkedvezőbb milieu. Hozzáfogható a frank birodalom egyéb kulturális pontjain nincs sehol.

A Codex Aureus keletkezési évét ma még lehetetlen megmondani. A Godesscalc csoportnak egyetlen biztosan keltezett kézírata van: a Godesscalc evangelistarium, mely a 781 és 783. közötti időben készült. A Dagulfpsalterium 795-ben, I. Hadrianus halálakor már készen volt; hogy mely években dolgozott rajta mestere, az eldöntetlen. Az Adacodex első írója — Menzel szerint — a VIII. század utolsó vagy a IX. sz. első évtizedében fáradozott a codexen. Biztosat nem állíthat senki! Így vagyunk a gyulafehérvári Codex korával is. Csak sejtés tehát, s nem utolsó szó e tárgyban, ha Codexünk keletkezési idejét 783 és 795 közé teszem. Később íródott, mint a Godesscalc evangelistarium, de valószínűleg megelőzte a Dagulfpsalteriumot.

Egyébként azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ilyen diszes kézirat nem készült egy év alatt. Ha a csukárdi plebános, Heinricus, gyönyörű Missaléja elején és végén ugyanazt az

1) Ilyenformán Menzel régi feltevése sem esnék el teljesen. Ha nem is Aachenben, legalább egy aacheni kéziratról másolhatták az Adacodexet.

MCCCLXXVII. évszámot használja, elhisszük ugyan neki, hogy egy év alatt készült el szépséges munkájával, de annál nagyobb csodálkozásunk kezének ügyessége fölött. A Codex Aureus elkészítéséhez azonban nem volt elég egy rövid esztendő! Míg az aranyos szöveg íródott s a számtalan szép keret kialakult, bizonyára sokat fáradt Dagulf keze. Nem beszélhetünk tehát a keletkezés esztendejéről, legfeljebb éveiről.

A paläographikus bizonyító anyagot mérlegelve a következő biztos eredményekhez jutunk: a gyulafehérvári Codex Aureus Nagy Károly korának értékes, szép alkotása, — tagja a Godescalc codexcsoportnak, — s első része a Vatikánban őrzött lorschei evangeliumos könyvnek; mestere — legalább is jórésztében — Dagulf, a híres kalligrafus. Keletkezésének helyét és pontos idejét a rendelkezésünkre álló bizonyítékok alapján eldönteni nem lehet. Valószínűleg 783—826 között készült Aachenben.

A képzőművészeti és szövegkritikai vizsgálódás ugyanazon eredményekhez segítenek, mint a paläographiai tanulmányozás.

II.

Dagulf a klasszikus világ és a renaissance között áll. Abban a korban, mikor a népvándorlás erős hullámverése elül s a Muzsák ismét megszólalnak. Művészi érzését nem fejleszthette a müncheni, párisi vagy római pinakotékákban. Mestere nem Pinturicchio volt s vetélytársa nem Michelangelo. Ami reá hatott, az a keresztény szir művészetnek egy-egy nyugatra gördülő hulláma s Itálii mozaikképeinek és codexművészetének egy-egy kópiája lehetett. Keves volt, amit láthatott, kevesebb, amit hallhatott. Anatomiai vázlatokat nem készíthetett, festőiségről, perspectiváról talán sohasem is hallott. Művészete sok tekintetben öntudatlan, nagyon sokszor csak jó kópiázás. Figuralis részeiben ma már tökéletlen, ornamentális alkotásaiban azonban meglepően gazdag, nehezen megközelíthető és gyakran mintaszerű. A legfinomabb árnyalatok megteremtésében, egy parányi tér leleményes, változatos kihasználásában szinte utólrhetetlen.

A Codex Aureus nemcsak egy futó percre káprázatos. Szineinek pompájában, rajzmotívumainak gazdagságában, ecsetkezelésének biztosságában, lehelltszerű finomságában mindig élvezetet nyújt. A tizenegy századot, mi népek és világrészek fölött annyi katasztrófával teljesen vonult el, szinte sértetlenül viselte el. Mintha szépsége megbűvölte volna Lorschnak annyi rablóját.

Százhárom lapján az írás aranyhasábjai köré ékes, színes keret készült. De semmi egyhanguság bennük! Színezésükben, rajzaikban annyi a változatosság, hogy 103 keretet lehet megkülönböztetni. A keretekben elhelyezkedő rajzmotívumok száma pedig éppen kétszerannyi.

Vonaldisz és növényi motívumok egyaránt szerepelnek a keretekben. A legváltozatosabb mértani alakok, a pont és számtalan összetétele, egyenesen haladó, vagy cik-cakba törő vonalak, aranyos rácsozat és máanderrajz váltakoznak stilizált virágokkal. A vonalak gazdagságát túlszárnyalja a színek bősége. Minden keret minium négyszögbe van foglalva. A vékony piros vonal után aranyos sáv következik, melyet egy hasonlóan széles ezüstös sávból újból minium vonal választ el. Majd ismét piros és arany vonal fut alá, hogy az ezüst sávot elválassza a tulajdonképeni keretdiszttől. Ebben azután a színskála mindenféle tónusa végig élvezhető. Biborlapon aranyinda fut végig hullámos vonalban, amott hamvaskék alapon fehér guirlande vonul el, majd meg biborrácsozat aranyos alapon. Itt egyszerű zöld lombdiszt foglal be az aranyos-ezüstös külső négyszög, amott sötét alpból nefelejts fejecskék válnak ki, vagy egy csomó virágkehely sorakozik egy szárra fűzve. Egy helyütt a római emlékekből ismerős „ökörsem“ tűnik elénk, másutt állati motívum, egy egy hal vagy rejtélyes hosszúnyakú madár odavetett alakja bontakozik ki az alapszínből. Mikor a szem már elfáradt a színek és vonalak tündéres játékban, valami szerényebben kidolgozott mintán pihenhet meg, amelyen csak egy-egy viola vagy halványkék sáv jelentkezik.

A motívumok elhelyezésében szabályszerűség van. Minden keret négy függőleges és két vízszintes oszlopból áll. Az így kialakuló nyolc keretrész sarkain, belső és külső párhuzamos tagjain rendszerint egyforma a mintázat, úgy, hogy egy-egy keretben rendszeren 3—4 motívum különböztethető meg. A keretek sarkaihoz apró aranyos négyszögek kapcsolódnak miniumba foglalva s három minium pettyel vagy apró hurokkal ellátva. A 19r — 73v oldalaknak, melyek Sz. Máté evangéliumát tartalmazzák, kis arany-négyszögei végig pettyesek; azelőtt és azután nagyon kevés kivétellel¹⁾ piros hurkok nyúlnak ki a négyszögek sarkaiból.

¹⁾ A 4r, 4v, 6r, 14r, 14v oldalakon a pettyezet látható, az 1r és 1v oldal arany kereteihez pedig semmi sem járul.

2. ábra. Szent-Máté evangéliumának előszava.

Finom ecsettel, pepecselő gonddal, fáradságos munkával készült a 103 keret. Az utolsó előtti leszámítva, elnagyolásnak, felületességnek alig van nyoma. Az idő is megkímélte reg elporladt embereknek ezt a szép munkáját. Csak egy ellenségük akadt. A keretek ezüst szalagja, mely elkezdett oxidálódni, fényét veszítette és marja-marja a környező színeket. Különösen a sárgának nagy ellensége. Messzire benyomul a sárga mezőre és feketére festi.

A kereteknél is tökéletesebbet alkotott a CoJex Aureus művésze a tizenkét kánonlapon. Az egyhangúan folyó számsorokat díszes oszlopok fogják közre. Az oszlop alapzata vagy csonkagúla vagy a rendes kigömbölyödő tórus. Formában és színezésben egyaránt változatos; néha-néha olyan, akár egy megfordított levéldíszes oszlopfő. Az alapot ezüstös vagy aranyos párnázat választja el az oszlopszártól. Ugyanez a változatosság a színezésben. A legtöbb oszlop hengerded márványtömb benyomását kelti. A márványozás motívumai közé elkeveredik néha egy-egy neveléses, torz emberfő: a csapongó képzeletnek játszi alkotása. Erős kapitélek szélesednek el az oszlopszár fölött. Lombosak és színesek, de különböznek a korábbi részekétől. Arra nagy gondja van a művésznek, hogy unalmassá ne váljék. Ha az alpszat sötétkék volt, arany párnázatot helyez föléje, az oszlopszárat a lila különböző tónusaival márványozza, de az oszlopfőt már kárminvörös szel festi meg. Van érzéke az árnyékolás iránt is. Nem tűri az egyhangú, színes mezőket, hanem egy-egy finoman megvont sötétebb tónussal töri meg azokat. Oszlopfődő lapjait ismét arannyal és ezüsttel festi ki.

Négy oszlop közül a két belső és két külső egyformák. Ha ötödik is jut egy lapra, az magányosan áll szinpompájában. Az oszlopok drága terhet hordanak. A belsők fölött kisebb aranyivek emelkednek. A két külső-széles, erős ívezet köti egybe. Minden egyes nagy ívet izléses diszítés tölt ki. Stilizált levélminta, perspektívikusan elrendezett mäander és egyszerűbb vonaldisz váltakoznak bennük. A motívumok már a keretektől ismerősek, de kidolgozásuk még azoknál is gondosabb.

Az oszlopfőt fedő lap szélén, közvetlenül az ívezet mellett két-két virágszál nyulik fel nyolc kánonlapon. Az ívezetre pedig rendszerint egy-egy madár lép. A madarak közül a páva, phoenix, sas, fácán, kakas, daru és a kacsa könnyen felismerhetők. A két fácán mézet lop virágok kelyhéből, a nyolcadik kánonlapon egy-

pár kakas harci hévvel tör egymásra, a következőn pedig egy másik pár mintha a fedőlapon szunnyadó csöndes kacsákra rontana. Az ivezet alkotta félkörben egy négyszögalakú, bíborra festett síkon az illető kánonlap száma olvasható ilyenformán: „Canon primus, in quo quattuor“ (t. i. evangelistarum referuntur concordantia capitula). Hat kánonlapon angyalok tartják e biboros jelző táblákat. Az angyalok ábrázolásában elevenség, ifjú, lüktető erő nyilatkozik meg. A ruházat szabadon omlik a jól megrajzolt alakokra. Arcukon ifju báj, önbizalom és szépség látszik. A Codex későbbi figurális alkotásainál sokkal jobbak, egynehány közülük Fra Angelico ecsetjére méltó. Festőjük a test árnyékolását bar. és zöld színekkel, a világosabb részeket fehérrel fejezte ki. Az angyalok ajkai kicsinyek, szemöldökük magasra vont, bántó aránytalanság nélkül, hajzatuk színe barna — benne egy lágy vörös tónussal. Mozgékony lények, akik tényleg elvégzik reájuk bízott munkát.

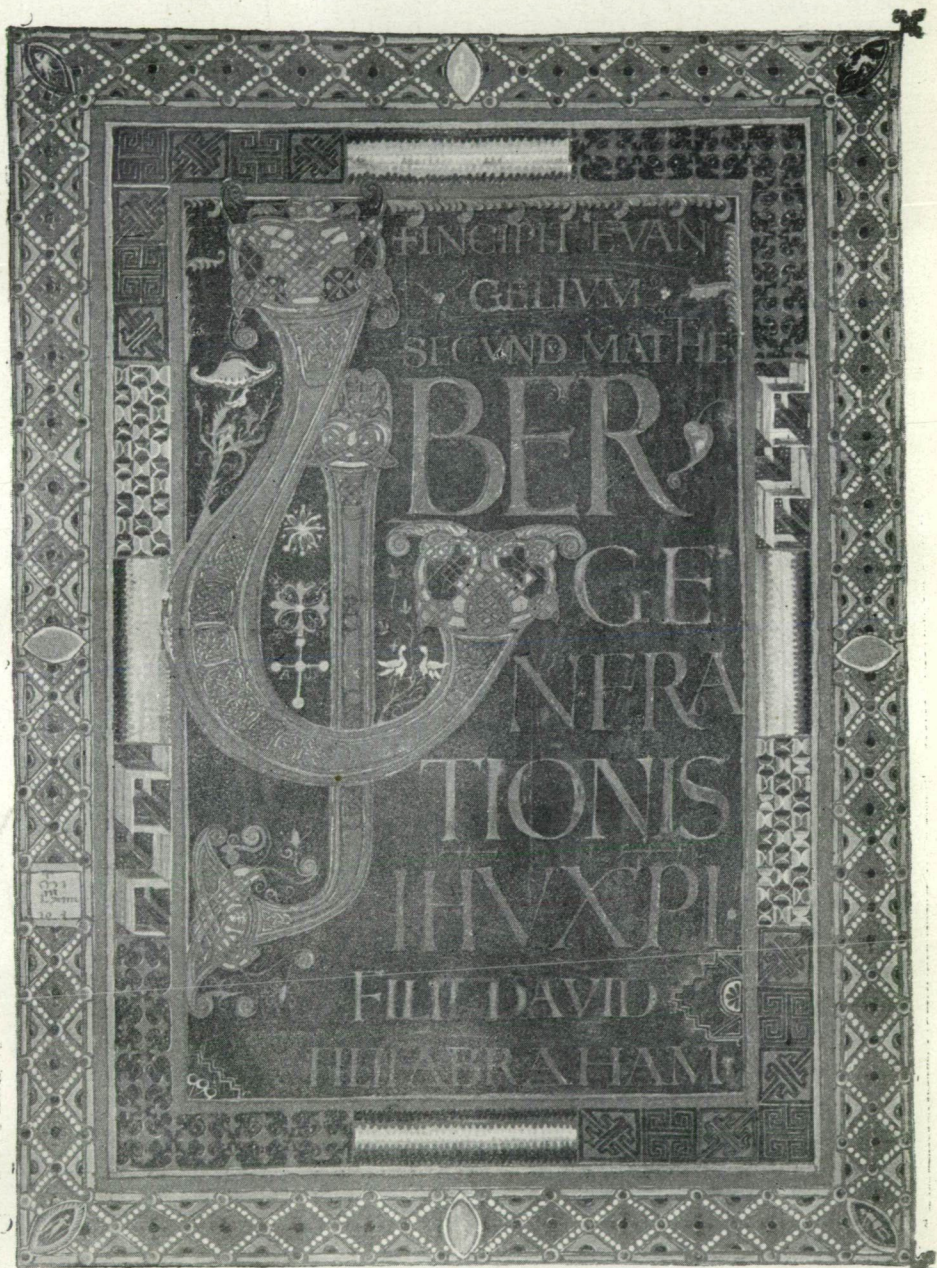
Kivülök a kánonlapoknak egyéb figurális diszük is van. Mintha a katakombák festészete ujult volna fel e karolingi codexben, parányi kiadásban! Mintha egy némaságra kárhoztatott, de beszédes szónok: lopva néhány szót mégis elmondana. Mintha kijátaszaná valaki a Libri Caroliniban foglalt tilalmat s alkotó erejét legalább kisded, de nagyon sikerült alkotásokban akarná bemutatni. A nagy ivezetekben elszórva piros, kék, zöld kerüléklapok válnak ki s rajtuk néhány fehér ecsetvonással megrajzolt filigrán alakok. A kis alakokon kivehetők az utánok lebegő római paenula, a testnek dramai természetes mozdulatai, rendkívüli arányosság a tagokban s gyakran a thema is, amiért megrajzolódtak. Egy helyt két búcsuzó alak látható, jobbra-balra tőlük egy-egy P betű. Talán Szt. Péter búcsúzik Szt. Páltól. Másutt egy fekete alak közeledik bottal kezében egy barnás sziklán ülő alakhoz. Mintha Krisztust kísértené meg az ördög. Alatta egy ágyban fekvő beteghez, talán Péter napához közeledik a fehér Krisztus. Majd meg mintha a jerichói vakot látná az ember, akinek szeméhez nyúl az Üdvözítő. Az utolsó kánonlapon egy halász ül a parton s horgot bocsát a vízbe. Az egész csak egynehány vonás, a mennyire a kisded alapon egyáltalában kezelhető a legfinomabb ecset is, de minden vonás kifejező eleven és a tárgyat megszólaltató. Egyes ábrázolások kétségtelenül evangeliumi jelenetek, mások valószínűleg csak életképek, de mind friss tevékeny, akárcsak az élet, melyet festőjük ellesett. E gemmaképekkel a Codex további részeiben is találko-

zunk még. A két biborlap keretezésében 14 van belőlük, az evangelisták fölött elvonuló izezetbe is jut egy-egy, sőt hátul a 46v és 47r oldalon az írás hasábjai keretezésébe is jutott még 12 gemmakép. Sason, griffen kívül magános emberi alakokat lehet rajtuk megkülönböztetni. Hogy van-e valami összefüggésük az evangéliumi szöveggel, azt nem sikerült megállapítanom.

A 14r lap valami újat, szokatlant nyújt. Mielőtt megkezdődnék Priscillianus bevezető értekezése Szt. Mátéről és evangéliumáról, egy képet rajzol elénk a Codex írója, melyen megjelenik előttünk az a háromszor 14 „generatio“, kiket Szent Máté Krisztus nemzetségtájából felsorol. A négy oszlopon nyugvó tengernyi kép felső részében, mintegy emelvényén, Krisztus trónoló és áldó alakja foglal helyet. Kisebbitett mása annak a nagy Krisztus alaknak, mely a Codex egyik biborlapján látható. Az emelvény előtt és két oldalán három csoport római ruhába öltözött alakot pillantunk meg, amint egyik kezükkel köpenyüket emelik fel, a másikkal pedig Krisztusra, szent ivadékukra mutatnak. Minden csoportból kiválik egy aranylapra festett mellkép mellette kapitális betűkkel a szükséges magyarázat: ABRAHAM, DAVID, IECHONIAS, hiven Szent Máté szavaihoz (I. 17.)¹⁾ A 43 alak közül leg szebb és legsikerültebb az Üdvözítő jól megrajzolt alakja, a 42 „generatio“ a Codex figurális rajzainak szintáján alul marad. Sem a szemek nézésében, sem a karok tartásában nincs elég változottság és természetesség. A kép eszméje azonban páratlanul áll a karolingi művészet reánk maradt alkotásai között.

Ami hiányosság mutatkozik Krisztus ősei ecsetelésében, azért bőven kárpótól őt levéllel tovább Szent Máté evangéliumának első lapja. Kettős, dúsan díszített keretben biborlapon olvasható az: „Incipit evangelium secundum Matheum Liber generationis IHV XPI Fillii David Filii Abraham“ soronkint váltakozó arany és ezüst kapitális betűkkel. E lapon minden díszes. A keretek betétjei, a különben olyan ünnepélyesen egyszerű kapitális betűk, főleg pedig az „L J“. Amint a 3. ábrán látható, a két betű a biborlap jórészét elfoglalja. A betűk főszíne az arany, de ezüst és

¹⁾ «Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David generationes quattuordecim, et a David usque ad transmigrationem Babylonis generationes quattuordecim, et a transmigratione Babylonis usque ad Christum generationes quattuordecim». L. a 2. ábrát.

3. ábra. Szent-Máté evangéliumának kezdőszavai.

Erdeyi — emmi emi
 maszdar kifelt — emmi ?

miniumvonalak is futnak rajta végig. Belsejüket fonadékdísz tölti ki, ugyancsak sűrű, dús fonadékdísz foglal helyet két-két végükön. Mellettük szerves összefüggés nélkül virágos ágak nőnek ki, melyeken madárkák ülnek. A két betű között kisebb kereszt alatt az Apocalypsis A és O-ja olvasható. Ami szabad hely maradt a biboralapozáson, azt is kiöltötte Dagulf ernyőalakú s egyéb diszítéssel.¹⁾

Sokkal kevesebb erőt és művészetet fordított azonban már az író Sz. Márk evangeliumának bevezető soraira. Frissen tündöklő piros és kék lécezetben arany és ezüst csíkok futnak át, rajtuk szép nagy fekete kapitálisokkal az: „incipit Evangelium“ sat. Az egyetlen díszlet a sorok szabad végén álló két fel:ete indadísz. Nem annyira pompázó iniciáléval, mint inkább a külső keret szó: atl: nyul széles, gondos és erős kidolgozásával jel. zte az író, hogy új szakasz határánál állunk.

Mindkét evangelium előszava előtt bemutatja a Codex írója az illető evangelistát szimbolumával együtt. Szt. Má:é széles nád-szerű trónuson és erősen duzzadt párnán ül; lábai zsámolyon nyugszanak. Mellette írókészlet áll, — két oldalról pedig egy-egy sötétén márványozott oszlop emelkedik. Az oszlopfő fedőlapjából magas, vékonyszálú virágdísz nő ki. A két uszlopot széles, erős ívezet köti egybe, az ívezet belsejében a legnagyobb izlészlet árnyalt kagylódísz fut végig. A félköralakú felső térben egy nőies képű pirosszárnyú angyal alakja látható, feje körül váltakozó arany és ezüst csíkokból kialakult kagylónimbuszsal. Baljával az ég-re mutat, honnan a sugalmazást várja, jobb kezével írá-ra készen tartja a nádat az előtte levő nyitott könyv felé. Ugyancsak a várakozás perceit éli az evangelista is. Baljában a nyitott könyv, jobb kezében a nádszál, melyet a sugalmazás vétele után rögtön be fog mártani a mellette levő tintatartóba, hogy telerójjá az üres lapokat. Tévesen megrajzolt fejét gyér, őszbevegyülő vörösés br: j fedi, ugyanilyen szine dús szakállának is. Tágranyított nagy szemével mereven néz, arcán szelid jóság és nemes komolyság ül. Magasravont szemöldökeit és kellemesen formált száját fekete vonalak határolják. Ilyen szürű a pupillája, s kissé görbült orrának al-

¹⁾ Ez az oldal emlékeztet legélelénkebben a Dagulipsalterium 25r lapjára!

só határolása. Az egész alak körvonalaiiban mindenütt e fekete színnel találkozunk. Az evangelista kék tunikája fölött lila stóla részlete látszik s az egész alakot bőven befödi a piros köpeny. A dús redőzött szabadon omlik alá, sejtetve az idomok helyzetét és arányait. De a bal váll túlságosan szűk s a törzs aránytalanul vastag. Egyébként elég sikerültek mondható a testnek rajza. A főből apró háromágú sugarak nyulnak bele az evangelista arany-nimbuszába. A csupasz lábakon a sarú szíja látható. A háttérben lágy lila tónusú dombok emelkednek, zöld és lila fákkal. Még távolabb egy háznak félkörívű négy ablaka és enyhe körben vonuló fala látható.

Sz. Márk evangelista társához hasonló ládaszerű széken és színes pulvináron ül. Mellette nem az írókészlét, hanem egy polcon álló nyitott üres könyv látható. A két oszlop szára már nem egyenes, hanem csavarmenetben emelkedik felfelé. Az oszlopszár mezejét szőlőfürtök és indák s egy, talán szüretelő alak töltik ki. Az arany kapitélek fölött itt is növényi dísz emelkedik s tarka, pikelyes betétű ívezet vonul át. Az evangelista szímboloma mint vad oroszlán jelenik meg, mely karmaival az evangelium nyitott könyvét tartja. Feje körül az aranyos nimbusz részlete ragyog; barna szárnyainak vége már azúrkék. Az evangelista társához hasonlóan szintén szakállas, de fejét dús barna hajzat födi s ovális arca jól meg van rajzolva. Hússzínén, miként Sz. Máténál, fehér vonalak fejezik ki a világosabb részleteket. Szemei nagyok mint Máténak. Szemöldökei éppen olyan feltűnően magasravont fekete vonalak. Jobb karját kissé természetellenesen magasra tartja s a kezében levő nád-toll írásra kész. Balkezevel a nyitott könyvet fogja és hallgatózik. A sugalmazást várja. Piros tunikája és violaszínű széles togája van. A ruha redőzetei között jól kitetszik testének minden idoma. A ruhának fénylő részeit már nem aranyvonalak sejtetik, hanem fehér csíkok. Egészben jól megrajzolt alakján csak a jobb láb szélesen álló ujjai, a jobb karnak nagyon merev tartása s a szemek ferde nézése kevésbé sikerültek. Mögötte egy háznak fala s rajta aranyrácsos ablakok láthatók.

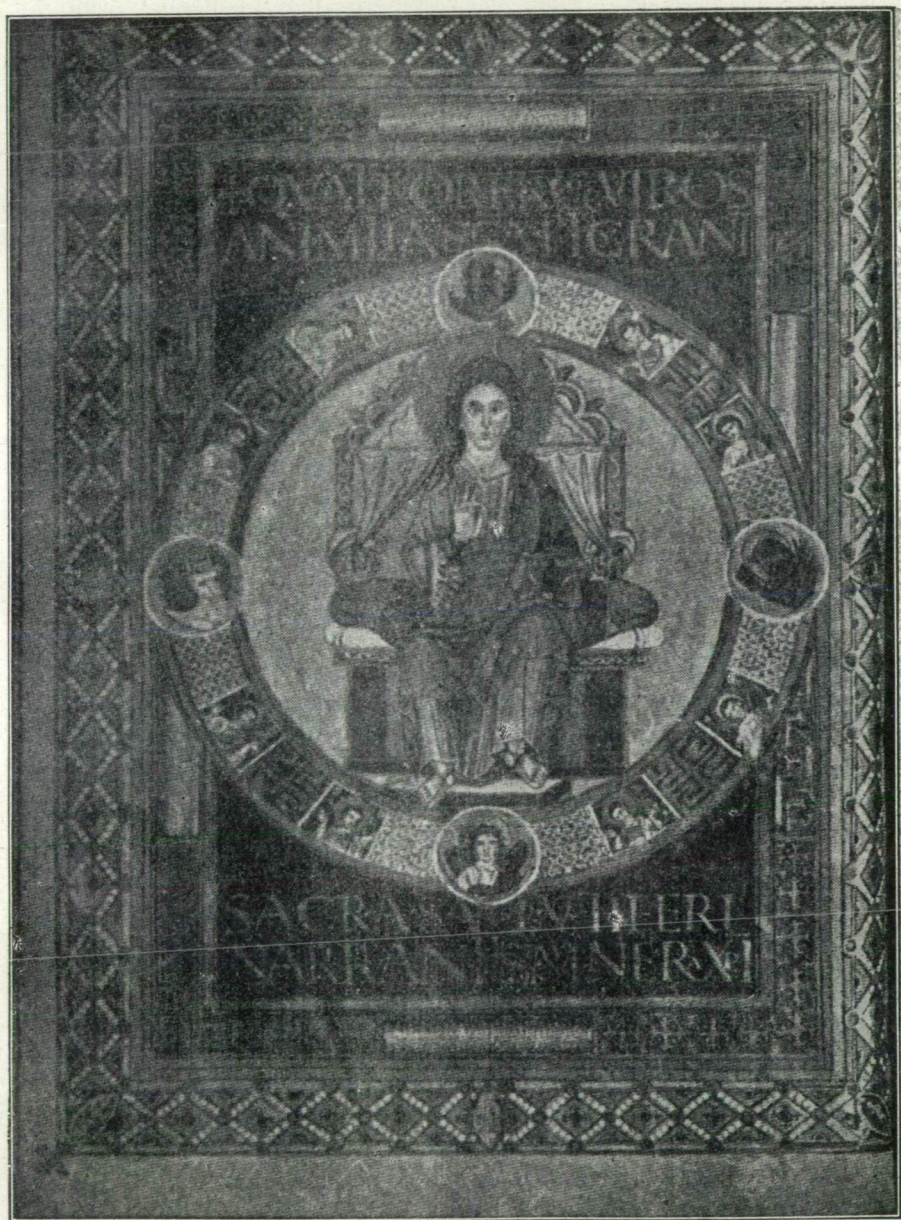
A Codex Aureusnak legdíszesebb, leggondosabb rajza a 18v lap Krisztus alakja. Kék mandorlától körülvéve aranytámlás trónuson ül az Üdvözítő. Testét kék tunika és barnás toga födi. Balkeze az élet könyvén pihen, jobbját görög aldásra emeli. Szép ovális ifjú arca bajszatlan és szakálltalan. Dús barna haja szabadon om-

nyílik alá két vállára. Finom, egyenes orra és kisdud szája van. Tágra nyújtott nagy szeméinek a magasravont két, fekete szemöldök kissé emelkedésű kifejezést ad. Homlokán egy háromszázu hajincs nyílik elő a szétválasztás helyéről. Fejét aranyos nimbusz övezi; a nimbuszon három irányban sugarak futnak végig. Az ifjuság ereje s az örökéletkévalóság nyugalma ömlik el alakján. Minden gondosan kidolgozott rajta. A testnek sötétebb színeit zöldes tónus fejezi ki, a ruházaton pedig fehér és fekete csíkok emelik ki a világosabb és sötétebb helyeket. Az aranyos trónusról függöny hull alá, két lecsüngő szára gondosan fel van aggatva a trónus oszlopfáira. A mandorla körül körív fut; benne mäander és félkörművü dísz váltakoznak nyolc angyallal s az evangelisták körbe foglalt szimbolumaival. A bíbor alapozáson két hexameter arany kapitális betű olvashatók; azután a mäanderdíszszel, stilizált keresztekkel, gemma-képekkel ékes, széles, kettős keret következik. A keretek sarkain legalább alúl, még jól látható Dagulfnak három levélcikkbe nyúló jele.

Arra a kérdésre, hogy mind e díszítmény és ragyogó rajz Dagulf ecsetje alól került-e ki, az a válasz, hogy az evangelisták képei valószínűleg nem az ő alkotásai. Dagulf jobban rajzolja meg az emberi testet, s az arcnak árnyalásait a Godesscalc csoportban szokásos zöld tónussal fejezi ki. Az a körülmény, hogy az evangelisták képei féllapra festve csak oda vannak ragasztva, az írott szöveg pergamennyalábjaihoz, szintén valószínűvé teszi az evangelisták képeinek későbbi származását. Talán a keretek sarkain levő különböző miniumos jelzések szintén arra vallanak, hogy a kereteken sem egyedül dolgozott Dagulf, hanem esetleg társul vette egy ügyeskezdő tanítványát. Mintha kevesebb művészi készség és kevesebb finomság látszanék azokon, melyeknek sarkain a hurkos jelzés áll. Akár mint legyen is, az eltérések nem a művészi iskolának, hanem legfeljebb két különböző művésznek eltérései.

A paläografikus sajtáságoknál szembenöbben sorolja a Codex Aureust művészi díszre a Godesscalc-csoportba. Igaz, hogy a Codex Krisztus-képe a reichenau-i iskolának két kódexében, a heidelbergi Sacramentariumban s a darmstadti Gero-códexben is feltalálható.¹⁾ De egy pillantás a tökéletlenebb képekre rögtön meggyőz arról, hogy csak gyarló másolatokkal van dolgunk. Oechel-

¹⁾ L. Oechelhaeuser: Die Miniaturen der Universitätsbibliothek zu Heidelberg. I. Heidelberg, 1887. 32. és köv. old., továbbá 1. és 9. t.

4. ábra .A Majestas Domini. A. C. A. 18 r. 1.

haeuser megjegyzése, hogy a heidelbergi Krisztus-képnek valószínűleg volt valami régebbi jó előképe, a Codex Aureusnak Krisztus-képében kellő támasztékot nyer.

Nem ezekkel a X. századbeli codexekkel rokon azonban a mi Codex Aureusunk. Akár a Gero-codexet nézem, akár a Bambergből Münchenbe került evangéliumos könyvet, mindenütt csak egy életerős művészi iskolának sokáig tartó hatását látom. Igazi vérbeli testvér-códexeknek csak a Godesscalc csoport már ismert tagjai mondhatók. Ha a Vaticánban őrzött lorchi könyvnek Lukácsát vagy Jánosát nézem¹⁾, s elkezdem összehasonlítani az oszlopokat ívezetet, szimbolumot, az evangélista ruházatát, tartását, az írókészetet, támlásszékét a fehérvári Codexből ismert motívumokkal, rögtön megtalálom a kapcsolatot, mely a fehérvári codexet a Godesscalc-csoporthoz fűzi s mikor szemügyre veszem a soissonsi evangéliarium 124r lapján levő Krisztus-alakot, könnyen felismerem benne a 14r lap kedves Krisztusképét²⁾. A londoni codex írója (Harley. n 2788) épen úgy kezdte Sz. Máté evangéliumát, ahogy Dagulf a fehérvári codexben³⁾. S aki a soissonsi evangéliarium szépséges kánonlapjait nézi, nem tudja eltagadni a fehérvári codexszel való nagy hasonlatosságot. Mindaz, amiben Haseloff a Godesscalc-csoport művészi ismertetőjeleit látja, főltalálható codexünkben⁴⁾. Az alakoknak feketén megvont körvonalai, a világosabb helyeknek csikokkal, néha aranycsikkal való föltüntetése, az arcszínezésben föllépő barna, piros és zöld elemek, szóval a technikai eljárásnak számos fontos részlete — a művészi motívumok közösége mellett — a felületes szemlélő s az alaposan vizsgálódó számára egyaránt könnyen meghatározzák a Codex Aureus helyét a művészettörténelemben. Ahhoz a nagy iskolához tartozik, melyet a trieri Ada-codexről vagy a párisi Godesscalc-evangelistariumról neveznek el, amely régi nyugati kéziratokból táplálkozva s a szír művészet elemeit is fölszedve nagyot és maradandót alkotott a könyvillusztráció terén.

1) Beissel: Vatik. Miniaturen. V. t. és Sauerland-Haseloff i. m. 57. és 61. t

2) L. Die T. Adahandschrift. 34 t.

3) Warner: Jllum. Manusc. in the Brit. Mus. Ser. IV.

4) L. Sauerland-Haseloff i. m. 131. old.

L. { * Lorek ?! es más ei Dorschis Dorsch

Nem szabad a Codex Aureust úgy felfognunk, mintha minden előkép nélkül szükkölnének. A rajzmotiviumok gazdagsága nem magyarázható meg csupán Dagulf alkotó készségéből. A vonaldisz raffinált formáiban ismerős már az ír codexekből. Columba Dublinban levő, evangéliumos könyve Máté evangéliumának kezdetűiben nagy hasonlóságot rejteget a mi pompás iniciálénkkal.¹⁾ A kánonlapok növény- és máanderdíszei római emlékekből s a pompeii házakból ismerősek. Azok az állatok, melyek a Godescalc- és soissonsi codexek híres képén, az ú. n. Fons vitae-n láthatók, előfordulnak M. Lucretius pompeii házában is. Nem kell eredetüket épen a messze keleten keresnünk.²⁾ Ha sikerül Szíriának és Egyiptomnak ma még jórészt ismeretlen műemlékeit megismernünk, ha előttünk lesz színes képmásokban a Nyugaton őrzött codexeknek egész művészi anyaga³⁾, akkor bizvást eldönthetjük, hogy a fehérvári Codex Aureus s az egész Godescalc-csoport művészete minő gyökérszálakból táplálkozott, vajjon volt-e akkora hatása a szír keresztény művészetnek a karolingi korra, aminőt Strzygowski tulajdonit neki. Egyelőre csak annyit látunk, hogy Dagulf és társai a régi római keresztény művészektől tanultak, azoktól, akiknek kezei a katakombák falain s a régi bazilikák mozaik képein fáradtak.

III.

A Codex Aureus szövegének ismertetésével röviden végezhetnénk, ha megismételnők, amit a magyar irodalomban végre már kimondották, hogy Sz. Máté és Sz. Márk evangéliumait tartalmazza Szt. Jeromos bevezetésével Eusebius kánonjaival együtt. De a szöveg részletesebb ismertetésével újbb bizonyítékot nyerünk codexünk származására és korára nézve és sikerül megállapítanunk azokat az irodalmi összefüggéseket, melyek a karolingi kor különböző művészi iskoláihoz és nevesebb emlékeihez fűzik. Betekint-

¹⁾ L. Beissel: Gesch. der Evangelienbücher 108. old.

²⁾ Viszont az is kétségtelen, hogy az Etschmiadzin-evangeliarium kánonlapjain sok vonásra találunk, melyek a karolingi művészetben nagyon ismerősek. L. Strzygowski: Bizant. Denkmäler I. Wien, 1891. II. és III. t.

³⁾ E téren a franciák, kiknek kezében van a legtöbb karolingi kézirat, feltűnő lassan dolgoznak. Bastard híres műve még régies technikával készült s alig kapható. Meg kell várnunk míg a tavaly alakult »Société Française de reproductions de manuscrits a peintures« megkezdí nagy vállalatának, a «Corpus picturarum mancriptorum codicum»-nak közzétételét.

betünk egyuttal a Vulgata történetének egyik érdekes részletébe: a Nagy Károly korában megkezdett szövegjavítás munkájába.

Egy néhány adat a szöveg részleteiből tüsténi meggyőző arról, hogy codexünk semmi közelebbi viszonyban nincs a toursi kéziratok csoportjával. A toursi kéziratok például Máté evangéliumát 81 fejezetre osztják, Sz. Márkét pedig 46-ra. A Godesscalc csoport tagjaiban azonban Sz. Máté könyve 28 fejezettel szerepel, Máté pedig 13-al. A toursi kéziratok is közlik Sz. Jeromosnak Damasushoz írott levelét (Novum . . .), úgyszintén az ismeretlen szerezőtől származó „Plures” kezdetű értekezést, de rendesen mellékelik Eusebiusnak Carpiánushoz címzett dolgozatát a kánonokról (Ammonius) és Sz. Jeromos állítólagos levelét e kánonok használatáról (Sciendum). Sohasem közlik azonban e bevezető részeket olyan sorrendben, amilyenben codexünk vagy a hozzá közelálló karolingi kéziratok.

A szöveg részletesebb közlése élénken szemlélteti a Godesscalc-csoportéhoz való tartozást.

1r JNCJPIT | PRAEFATJO | SCI HJERONJM | PLURES . . .
3v VJVJS CANENDAS

4r BEATO PPAE | DAMASO | HIERO | NJMUS | NOVUM
OPUS . . . 6r PAPA BEATISSIME . . .

*Mag a
toursi
kézirat*

Ebben a sorrendben a két bevezetés a karolingi kéziratok közül még csak négyben szerepel. T. i. az Ada-codexben, a soissons-i evangeliariumban, a Bibl. Nat. 8849. számú kéziratában s a Bibl. Vat. Urb. 3. sz. codexében.¹⁾ 7r-rel megkezdődnek Eusebius Kanonjai, az utolsó a 12v lapra került. 14r JNCJPJT ARGUMENTUM | MATHEUS EX JUDAEA QUI ET LEVJ . . . Az eretnek Priscillianus [† 385] evangéliumi bevezetése, mely lassan-lassan belekerült a legtöbb középkori szentírás codexbe. 15r végződik a következő szavakkal: EXPLJCJT | ARGUMENTUM . . . Nyomban utána: JNCJPJUNT | CAPITULA, s ezzel elkezdődik a Godesscalc-csoportira annyira jellemző 28 részre osztott rövid tartalomjegyzék, NATIVITAS XPI | MAGORUM MUNERA. Ezekkel a szavakkal még a Godesscalc-csoportban is csak az Ada codex tartalomjegyzéke kezdődik. A többiek ugyanazon fogalmat más formában nyújtják: Nativitas Christi. Magi cum muneribus veniunt. 17r lapon

¹⁾ A három elsőt a Godesscalc csoportba osztja Berger, a negyedik a rheimsi iskola műve.

EXPLJCJUNT | CAPITULA | EVANGELJJ | SECUNDUM | MAT-
THEUM . . . Közben elszórva az Ada-codexre annyira emlékeztető aranszegélyű piros lévőldisz.

18^v a Majestas Domini képe fölött s alatt a következő hexameterek olvashatók :

QUATTVOR ERGO VJROS ANIMALIA SCA FJGURANT
SACRA SALUTIFERJ NARRANTES MVNERA XPI.

A vers költői kifejezése az Apoc. IV. 6. 7. következő verseinek :
„Et in conspectu sedis tamquam mare vitreum simile crystallo : et in medio sedis, et in circuitu sedis quattuor animalia plena oculis ante et retro. Et animal primum simile leoni, et secundum animal simile vitulo, et tertium animal habens faciem quasi hominis, et quartum animal simile aquilae volanti.“ A vers szerzőjében Alcuinust sejtjük. A ő tollából eredtek különböző időben ezen :

„Marthei et Marci, Lucae liber atque Johannis
Inclyta gesta tenens salvantis saecula Christi.“

(Mon. Germ. Poet. I. 1. 287. old)

Hinc quadriga Dei, cherubin comitante refulget
Quae Christi in mundum tempora sacra sonat.
Matheus, Marcus, Lucas simul atque Johannes
Scribentes Christi gesta sacra Dei.“

(Mon. Germ. Poet. I. 1. 291. old.)

időmértékes versek s neki tulajdonítja Berger az Ada-codexben olvasható következő sorokat :

„Hic liber est vitae paradisi quattuor amnes.
Clara salutiferi pandens miracula Christi.“

Annyira hasonlók e gondolatok és kifejezések, hogy Berger példája szerint mi is Alcuinusban kereshetjük a fehérvári Codex Aureus versének szerzőjét. Különben Hrabanus Maurus, Alcuinus jeles tanítványa, mintha mesterét utánozta volna egyik oltárfeliratában :

„Quattuor ergo viri scriptores rite probati
Sancti evangelii haec loca sancta tenent.“

(Mon. Germ. Poet. II. 228. old.)

19^r lapon Sz. Máthé evangéliumának szövege kezdődik. Variánsai érdekesen tüntetik fel származását. Negyven különböző helyét összehasonlítva a karolingi szentírás-codexekkel, a következő eredményre jutottunk :

- 39-szer azonos vele a trieri Adacodex javított szövege (Ada 2)
39-szer „ „ a soissons-i evang. (Bibl. Nat. 8850.)
32-szer „ „ az abbnvillei evang. (Bibl. de la ville
d'Abbeville n. 1.)
24-szer „ „ az Arsenal-Bibl. n. 599. codexe.
21-szer „ „ a Harley Nr. 2788. evang. (London).

A régebbi toursi kéziratok közül:

- 13-szor azonos vele a zürichi Alcuin-biblia (C. 1.)
s 15-ször „ „ a bambergi Alcuin-biblia (H. I. 5.)

A későbbi toursi kéziratok közül már:

- 30-szor azonos vele a Lothar-evangelium (Bibl. Nat. n. 266.)
27-szer „ „ a Vivianus-biblia (Bibl. Nat. n. 1.)

A rheimsi iskola kézíratai közül:

- 25-ször azonos vele az Ebo-evangelium (készült 830 körül.)
s 33-szor „ „ II. Károly 2. biblijája (Bibl. Nat. n. 2, készült
865. után).

A legjobb Alcuin-bibliának tekintett Codex Vallicellianus

18-szor azonos az egybevetés eseteiben, s

22-szer a karolingi kor legélelkenbben illusztrált biblijája, a S. Paolo fuori le mura apátság híres kézírata.¹⁾

E számok elég érthetően beszélnek. Távol állanak szöveg dolgában Codexünkötől más karolingi iskolák korai kézíratai. Az azonosság növekedő számán látható azonban a N. Károly korában megkezdett szövegreform térfoglalása. A késői toursi és rheimsi kéziratok feltűnően sokszor megegyeznek Codexünk szövegével s vele együtt a legjobb Vulgata-kéziratokkal. A szövegreform először a Godesscalc-csoportban fejeződött be. Szemmel látható még e csoport keretén belül is a szöveg javulása a Harley 2788. s az Ars. Bibl. 599. sz. codexeitől a soissons-i és lorsch-i evangeliariumokig. Az Ada-codex első írója még gyarlóbb kézíratai másolt. Csak a második író ismerte azt a javított szöveget, mely után a soissons-i és lorsch-i codexek készültek. Az egyforma variánsok feltűnően magas száma eléggé bizonyítja a három codex nagyon közeli rokonságát.

Corsen, akinek módjában volt a lorsch-i evangeliarium második részét egybevetni a soissons-i codexszel, arra az eredményre ju-

¹⁾ L. Die Trierer Ada-Handschrift 46. és köv. II.

tott, hogy a két kézirat szövege teljesen azonos, s velük két esetet leszámítva megjegyzik az Ada-codex is. Ezzel a Vat. Pal. 50. jelzetű kéziratnak Codexünkhöz való egyébként is szembeszökő viszonya teljes beigazolást nyert. Korát se szabad oly messzire kitolnunk ahogy Beissel és Haseloff tették, akik a IX. század második felében készült munkának tekintik. Nem lehet újabb, mint a soissons-i evangeliarium, amelyet Jámbor Lajos 827. húsvét ünnepén ajándékozta soissons-i Saint-Medard egyháznak.

Ez az évszám egyébként a legszélső határ, ameddig a lorschi evangeliarium megírásának korában mehetünk.

A Szent Márk evangéliumára vonatkozó részek: bevezetés, tartalomjegyzék, szövegvariánsok csak megerősítik azt, amit Szent Máté szövegéből kiolvastunk.

IV.

A IX. század derekán a lorschi evangeliariumnak az egykorú katalógus szerint csont táblái voltak. A bekötés egyik fele ma a Vatikán Museo Satrójában van, a másik része 1853. óta a londoni South Kensington Museum tulajdona. Graeven a két domborművű elefántcsont lapnak külön tanulmányt szentelt, melyben arra a következtetésre jut, hogy azok Iustinianus korából való bizanci művek másai. Abból a leírásból, melyet a Londonban levő részről nyújt, meg lehet állapítani, hogy az elefántcsont lapok domborműve s a szöveg képei között szoros összefüggés van. A kánonlapok ívezetei és gazdagon tagolt oszlopszárai, Máté szimbolmának kagylós nimbusza, a dús redőzetű ruházat, a „ragyogó görög szemek“, az elefántcsont lapon is plasztikus kifejezést nyertek.¹⁾ Egy érvel több, hogy a lorschi evangeliarium keletkezési helyét Aachenben, a Scola Palatinában keressük, ahol megvolt a mód és művészi készség díszes kéziratok és remek művű plasztikus munkák készítésére, s ahol a szentírási szöveg reform munkáját N. Károly rendeletére sikerrel kezdték és folytatták is. A lorschi evangeliariumban minden adat Aachenre mutat, s nem hisszük, hogy a VIII. század végén vagy a IX. század elején bárhol is sikerült

¹⁾ L. Sauerland-Haseloff i. m. 135 old.

Scola pal. 16 = Schol

volna egyebütt annyi diszes kéziratot minden járulékaival együtt elkészíteni.

V.

A gyulafehérvári Codex Aureus történetére vonatkozólag döntő fontosságú az a bejegyzés, mely a vaticani folytatás utolsó lapján olvasható: „Renovatus ac ligatus est liber iste sub reverendissimo domino praeposito Ebenhardo de Wassen monasterii lorr-sens. anno dni (MCCCC) LXXIX. Ligatus per Johannem Fab(er)-deSelligenstat vicarium ecclesiae Wormaciensis.“¹⁾ E bejegyzésből látható, hogy a kézirat s vele együtt a gyulafehérvári is a lorsche bencés apátság tulajdona volt. Nincs semmi okunk kétségbevonni, hogy ez az evangéliumos könyv azonos azzal az „Euangelium pictum cum auro scriptum habens tabulas eburneas“²⁾-szal, melyet egy 850 körül írt lorsche könyvjegyzék első helyen említ fel.²⁾ A kézirat további történetére vonatkozólag fontos a XV. század második feléből származó fentközölt bejegyzés és egy XVI. századbeli krónika, mely szerint a lorsche könyvtárt 1555. év folyamán Frigyes-pfalzi választófejedelem heidelbergi könyvtárába vitette.³⁾ 1622. szeptemberében Tilly hadai elfoglalták Heidelberget s a várost úgy lát-szik részben fosztogatták is. Talán akkor szakadt két részre az aranyos lorsche codex és fedőlapja úgy, hogy 1623-ban, mikor Bajor Miksa az egész Bibl. Pal.-t XV. Gergely pápának adomá-nyozta, valószínűleg nem volt már együtt a két darab. Hogy mi-lyen úton jutott Migazzi bitoros érsek tulajdonába, nem tudjuk. Talán a galgóci Migazzi-archivum felvilágosítással fog majd szol-gálni. Az a föltevés, mintha Migazzi Rómából hozta volna magá-val, minden valószínűséget nélkülöz. Giorgi, aki a Vat. Pal. Lat. n. 50. kéziratot és elefántcsont lapját 1743-ban megjelent művé-ben magasztalva írja le, bizonyára tudhatta, hogy megvolt-e még a közelmúltban a kézirathoz tartozó Máté és Márk evangéliuma. S e körülményt nagyon természetesen szóvá teszi a munkájában, annál is inkább, mert nem egy érdektelen darabról, hanem egy

¹⁾ Beissel: Vatik. Miniaturen 10. old.

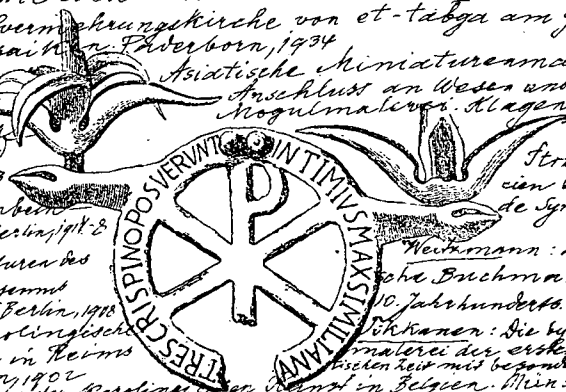
²⁾ L. Cod. Vat. Pal Lat. n. 1877.

³⁾ Falk: Beiträge zur Rekonstruktion. etc. 48 l.

szervesen összefüggő ügyről van szó. Giorgi azonban hallgat s hallgatása bizonyíték amellet, hogy a gyulafehérvári codex nem is jutott már a Vatikánba. Talán ajándék, talán rablás útján került el lorschii társaitól.

Batthyány 1785-ben vette meg a lorschii aranykönyvet mintegy 5000 más kötettel együtt Migazzi bíborostól, régi jó barátjától. Így jutott a jeles bencés apátság karolingi kincse a Rajna vidékéről a Maros mellé, egy elpusztult kultúra helyéről pusztuló kulturák helyére. Habent sua fata libelli!!)

- Friedl: *The Portraits of the evangelists in Greek and Latin Manuscripts I-II* Art Studies V (1927) 115-156, VII (1928) 3-38. Cambridge (Mass.)
- Zimmern: *Die Karolingische Miniaturen*. Berlin, 1916
- Lowe: *Codices latini antiquiores*. I. Oxford, 1934. II. 1936
- Boinet: *La miniature carolingienne*. Paris, 1913
- Goldschmidt: *Die deutsche Buchmalerei*. Florenz-München
- Schneider: *Die Bronnen, Kuppelkirche von et-taba am Genezareth und ihre Mosaiken*. Friborn, 1934
- Strzygowski: *Asiatische Miniaturenmalerie im Anschluss an Wesen und Wesen der Mosaikmalerei*. Hagenfurt, 1933
- Eahn: *Die Silberfächer von Hasleben und Augsburg*. Leipzig, 1933
- Goldschmidt: *Die Elfenbeinskulpturen I-II*. Berlin, 1918
- Strzygowski: *L'ancien art chrétien de Syrie*. Paris, 1936
- Neumann: *Die byzantinische Buchmalerei des 9. und 10. Jahrhunderts*. Berlin, 1935
- Wankler: *Die byzantinische Buchmalerei der ersten nachantiken Jahrhunderte mit besonderer Rücksicht auf die Freskenmalerei*. Wien-Leon, 1923
- Köhler: *Die Denkmäler der Karolingischen Kunst in Belgien*. Wien-Leon, 1923
- Goldschmidt: *Die deutsche Buchmalerei I-II*. Florenz-München, 1928
- Nordenfalk: *Die spätantiken Kammertafeln*. Göteborg, 1938
- Schloderer: *Die Schatzkammer des H. H. Kaiserhauses in Wien*. Wien, 1918
- Wulf: *Antikristliche byzantinische Kunst I*. Potsdam, 1914

Krisztus monogramma Poetovióból.

A-Codex Aureus eddigi irodalma: a »Könyvkiállítási Kalauz« 2. kiadásában (Könyvkiállítási emlék. Budapest. 1882. 100. és 102. old.) Pulszky Ferenc szentel néki nehány, jórészt téves szót s Csontosai János írja le rövidesen. A 97. old. egyúttal a Maestas Domini képek hasonmását közli. — Dedek Crescens Lajos a »Magyarország Tört. Emlékei« 77. és 78. old. nehány soral kiegészíti Pulszky és Csontosai leírását. Közli egyébként a vállalat a Codex négy képének mását is, közöttük Sz. Máté bevezető sorainak eléggé sike áll, csak nagyon világosan tartott színnyomatú képmását. — Varju Elemér a Batthyány könyvtár kincseit érdemük szerint méltató dolgozatában három oldalt szentel Codexünknek. (A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár. Budapest 1899.) — A jelen értekezés írója pedig a »Köznyelvélődés« 1910. 30. számában közétette a Codexre vonatkozó leg-őbb fontos adatot. — A külföldi irodalomban sejtelmeken kívül nincs egyéb a lorschii aranykönyvről.

Festélyűk für J. Schöner sek. Wien, 1927